

оглядається на історичне коріння, вона готова починати відлік з себе» [1, с. 28–35]. В поставах постмодерну ці риси посилюються і втілюються ще повніше. «Так виникає феномен особистісних міфологем, феномен автономного самовизначення параметрів індивідуальної свідомості» [1, с. 28–35].

Тож, імпліцитна та експліцитна форми маргіналізації є рівнозначними, оскільки вертикальна стратифікація в суспільстві постіндустріальної доби часто втрачає свою вирішальну роль. Так оцінка, що особистість не належить більше до групи формується як під впливом групи («не такий як ми»), так і під впливом самовизначення індивіда («не такий як вони»). Важко заперечити, що відторгнення індивіда групою є не більш дієвим чинником маргіналізації, аніж самоізоляція індивіда від групи. Маргінал переживає втрату комунікативної та культурної співпричетності до суспільства та міжстратність свого стану не тільки ззовні, а з середини.

Так, девіантність і аномія є явищами одноплановими по відношенню до соціальної норми і, по суті, є поведінковими феноменами соціально-психологічного порядку. Маргінальність – явище багатопланове, оскільки охоплює одразу різні сфери: культури, соціальної структури, ідентифікацій. Поведінкові аспекти є лише похідним зовнішнім проявом маргіналізації. Можна говорити, що маргінал більшою мірою схильний до девіантності чи аномічності, ніж особистість, чия соціокультурна приналежність чітко визначено, проте це не є обов'язковим. Є дуже багато загальнокультурних цінностей, що не створюють соціокультурних ідентифікацій, а демонструють загальний рівень виховання і освіти особистості. Тож, поведінкові стратегії маргінала в такому випадку можуть бути жорстко детерміновані загальними уявленнями про належні форми поведінки, не заперечуючи при цьому порушення соціального статусу, соціокультурних ідентифікацій тощо. Перспективами подальших досліджень є розробка заходів гуманітарної політики, спрямованих на адаптацію та демаргіналізацію населення.

Список використаних джерел

1. Бондаревич І. М. Модерна ідентичність і постмодерна ідентифікації: еволюція самовизначення / І. М. Бондаревич // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: Збірник наукових праць / Гол. ред. В. Г. Воронкова. – Запоріжжя: Вид-во ЗДІА, 2013. – Вип. 53. – С. 28–35.
2. Иванов В. Н. Девиантное поведение: причины и масштабы / В. Н. Иванов // Социально-политический журнал. – 1995. – №2. – С. 48.
3. Коэн А. Исследование проблем социальной дезорганизации и отклоняющегося поведения / А. Коэн // Социология сегодня. – М.: Прогресс, 1965. – С. 520–521.
4. Логачева С. М. Феномен маргинальности в культуре: дисс. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11 – социальная философия и философия истории / С. М. Логачева. – Воронеж, 2002. – 154 с.
5. Ланцова Л. А. Социологическая теория девиантного поведения / Ланцова Л. А., Шурупова М. Ф. // Социально-политический журнал. – 1993. – №4. – С. 32.
6. Мертон П. Социальная структура и аномия / П. Мертон // Социология преступности. – М.: Прогресс, 1966. – С. 302.
7. Стариков Е. Н. Общество-казарма от фараонов до наших дней / Е. Н. Стариков. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 1996. – 420 с.
8. Goldberg M. A Qualification of the Marginal Man Theory II American Sociological Review / M. Goldberg. – 1941. – Vol. 6. – N1. – P. 53.

References

1. Bondarevych I. M. Moderna identychnist' i postmoderni identyfikatsiyi: evolyutsiya samovyznachennya / I. M. Bondarevych // Humanitarnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi

akademiyi: Zbirnyk naukovykh prats' / Hol. red. V. H. Voronkova. – Zaporizhzhya: Vyd-vo ZDIA, 2013. – Vyp. 53. – S. 28–35.

2. Ivanov V. N. Deviantnoe povedenie: prichiny i masshtaby / V. N. Ivanov // Sotsialno-politicheskiy zhurnal. – 1995. – №2. – S. 48.
3. Koen A. Issledovanie problem sotsialnoy dezorganizatsii i otklonayushchegosya povedeniya / A. Koen // Sotsiologiya segodnya. – M.: Progress, 1965. – S. 520–521.
4. Logacheva S. M. Fenomen marginalnosti v kulture: diss. ... kand. filoz. nauk: spets. 09.00.11 – sotsialnaya filosofiya i filosofiya istorii / S. M. Logacheva. – Voronezh, 2002. – 154 s.
5. Lantsova L. A. Sotsiologicheskaya teoriya deviantnogo povedeniya / Lantsova L. A., Shurupova M. F. // Sotsialno-politicheskiy zhurnal. – 1993. – №4. – S. 32.
6. Merton P. Sotsialnaya struktura i anomiya / P. Merton // Sotsiologiya prestupnosti. – M.: Progress, 1966. – S. 302.
7. Starikov E. N. Obschestvo-kazarma ot faraonov do nashih dney / E. N. Starikov. – Novosibirsk: Sibirskiy hronograf, 1996. – 420 s.
8. Goldberg M. A Qualification of the Marginal Man Theory II American Sociological Review / M. Goldberg. – 1941. – Vol. 6. – N1. – P. 53.

Yemelyanenko Ye. O., PhD., Associate Professor, doctoral student, NISS (Ukraine, Kyiv), shalimova_eo@mail.ru

Behavioral strategies of marginal person

Phenomenon of deviation, anomie and marginality have been analyzed and compared on criteria related to social norms. It is stated that marginality appears more complex and a multidisciplinary phenomenon that is interconnected with deviation and anomie, but can not be limited to them in principle. It reveals the essence of behavioral deviation and anomie. Marginality interpreted as a socio-cultural and value-semantic identification phenomenon. It is concluded that marginality can be equivalent to two dimensions: internal and external marking of correlation. Deviation and anomie appear not as mandatory as well as the possible equivalent forms of behavioral strategies marginal along with a totally normalized behavior. The person's inner experience of own marginal status can not lead to inappropriate behavior in conditions of critical conscious mind and self-correction of the individual behavior.

Keywords: marginality, anomie, deviation, behavior, social norms.

Емельяненко Е. О., кандидат философских наук, доцент, доктрант, НИСИ (Украина, Киев), shalimova_eo@mail.ru

Поведенческие стратегии маргинальной личности

Анализируются и сравниваются феномены девиации, аномии и маргинальности по критерию отношения к социальной норме. Утверждается, что маргинальность является более сложным и многоплановым феноменом, хоть и имеет связи с девиацией и аномией, однако принципиально не может сводиться к ним. Раскрывается поведенческая сущность девиации и аномии. Маргинальность интерпретируется как социокультурный, ценностно-смысловой феномен. Делается вывод, что маргинальность может иметь два равнозначных измерения: внешней маркировки и внутреннего соотношения. Девиация и аномия предстают не как обязательные, но как равнозначно возможные формы поведенческих стратегий маргинала наравне с абсолютно нормированным поведением. Внутреннее переживание собственного маргинального статуса при его критическом осознании может вовсе не приводить к ненормативному поведению при самокоррекции поведения индивидом.

Ключевые слова: маргинальность, аномия, девиация, поведение, социальная норма.

* * *

УДК 141.3+122+303.09

Пальчинська М. В., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Одеський національний морський університет, доктрант кафедри філософії та соціології, Південноукраїнський національний педагогічний університет (Україна, Одеса), ya.maryasha2009@yandex.ru

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНО-ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДЕТЕРМІНАЦІЇ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналізуються технічні та інформаційні фактори, які суттєво впливають на існуючу систему суспільних відносин та визначають специфіку сучасного суспільства.

Метою дослідження в даній роботі є особливості технічно-інформаційної детермінації сучасного суспільства, які зумовлюють трансформаційні процеси світової спільноти у глобальному масштабі.

При аналізі даної проблеми були використані наступні методи: системний, порівняльний аналіз, конкретно-історичний, соціокультурний. Застосування

перерахованих вище методів дозволило вибудувати теоретико-методологічні підстави даного дослідження, сформувати відповідний методологічний інструментарій.

У міру ускладнення життєдіяльності соціальної системи, взаємозалежності з навколишнім середовищем обсяг соціально значущої інформації, необхідний для успішного функціонування соціуму, різко зростає. У традиційних спільнотах із повільною зміною техніки і технологій відносно невеликого обсягу інформації, що забезпечує здійснення відповідної життєдіяльності та передається з покоління в покоління без суттєвих змін. Із переходом до сучасної стадії розвитку, якій характерний зростаючий темп технічних і технологічних інновацій, обсяг інформації, необхідний для їх розробки та поширення, повинен зростати експоненціально. Однак величезний потенціал сучасної техніки не тільки не вирішує численні проблеми, що стоять перед людиною, але і створює нові. Тому аналіз такої детермінанти розвитку суспільства, як рівень технізації, є актуальним для сучасної філософії.

Під інформаційною детермінацією розуміється зміна рівня організації соціальної системи, яка корелює із її інформаційним потенціалом. Зміна системи залежить від якісних і кількісних характеристик інформації. Інформаційна детермінація відіграє особливу роль у соціальному розвитку. По мірі розвитку суспільства значущість інформації зростає, а сам рівень розвитку насамперед визначається рівнем і обсягом знань, умінням їх сприйняти, переробити і використовувати. Соціальна інформація стає одним із провідних суспільних ресурсів та фактором управління суспільними процесами.

Ключові слова: детермінізм, суспільна система, трансформації, технізація, науково-технічний прогрес, інформація.

Соціум існує і функціонує завдяки цілеспрямованій діяльності, що за своїми формами культурно детермінована. У тому разі, якщо діяльність не має соціокультурної детермінації, вона є лише проявом біологічної активності. Під детермінізмом розуміється аналіз об'єктивного закономірного взаємозв'язку і взаємозумовленості різних процесів, явищ тощо. Основу даного поняття складає положення про існування причинності, тобто такого зв'язку явищ, у якому одне явище (причина) за певних умов за необхідністю породжує інше явище (наслідок). Детермінізм передбачає наявність різноманітних, об'єктивно існуючих форм взаємозв'язку явищ. Але всі ці форми, врешті-решт, складаються на основі загально діючої причинності, поза якою не існує жодне явище дійсності: «Детермінізм, ґрунтуючись на принципі каузальності, виражає загальність причинної обумовленості явищ. Однак у детермінізмі розуміння загальної обумовленості не обмежується причинно-наслідковими відносинами ... Найважливішим моментом детермінізму є таке розуміння систем зв'язків, які утворюють ціле, що пов'язує одиничне із загальним та загальним з урахуванням особливого» [7, с. 93].

Складну систему суспільних відносин можна пояснити з точки зору соціального детермінізму, який ми розглядаємо як ключ до розуміння історичного розвитку суспільства: «...у типах і видах суспільств, що історично змінюють одне одного, можна виявити як загальні, інваріантні, так і особливі, специфічні риси. У свідомості людини кожної епохи всі ці риси сплавлені в єдине ціле, оскільки свідомість у реальному її бутті – це не абстрактна свідомість взагалі, а розвинута суспільна та індивідуальна свідомість, яка має кожної епохи свій конкретно історичний зміст» [16, с. 13]. Суспільні закономірності невіддільні від людської діяльності, специфіка соціальної детермінації полягає, в тому числі, у взаємозв'язку між свідомою діяльністю людини і обставинами, в яких ця діяльність відбувається. Кожна конкретна історична ситуація може бути вирішена людиною як суб'єктом історії різними способами, у свою чергу залежними від конкретних історичних умов, від співвідношення суспільних сил: «Розвиток – незворотна, спрямована, закономірна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів. Тільки одночасна наявність усіх трьох названих властивостей виділяє процеси розвитку серед інших змін:

зворотність змін характеризує процеси функціонування; відсутність закономірності характерна для випадкових процесів катастрофічного типу; при відсутності спрямованості зміни не можуть накопичуватися, і тому процес позбавляється характерної для розвитку єдиної, внутрішньо взаємозалежної лінії. У результаті розвитку виникає новий якісний стан об'єкта, який виступає як зміна його складу або структури» [18, с. 37].

Розвиток суспільної системи – складний діалектичний процес. Розглядаючи процес розвитку, не можна обійти стороною проблему детермінізму, оскільки виявлення детермінуючих факторів розвитку систем дозволяє розкрити тенденції та закономірності в їх функціонуванні. Тому принцип детермінізму є одним з системоутворюючих не тільки для філософії, а й для будь-якого наукового дослідження.

Проблеми детермінації досліджувалися протягом розвитку філософської думки. Наприклад, представники матеріалістичного напрямку в давньогрецькій філософії впроваджували уявлення про джерела, які обумовлюють загальне існування. Зазначена концепція також відтворюється у філософії Нового часу, у ній абсолютизуються причинні зв'язки як універсальні форми зв'язку взагалі. На матеріалістичній основі послідовно принцип детермінації розвитку вперше сформулював П. Лаплас. Відповідно до його теорії всі події у часі однозначно зумовлені зчепленням причин і наслідків, тобто майбутнє повністю зумовлено минулим. Аргументом на користь цієї концепції з'явилася класична механіка. Подібний детермінізм припускає існування двох парадоксальних положень: кожний частковий причинний зв'язок закономірно і за необхідністю породжує цілком певне слідство, але послідовність таких часткових причинних зв'язків ніяким законом не обумовлена, тобто вона може бути якою завгодно. Таким чином, загальна послідовність подій обумовлена «хаосом збігів» [3, с. 148].

Послідовний розвиток природничих наук (зокрема, фізики, хімії, біології та ін.) показали нездатність лапласовського детермінізму однозначно описувати процеси і явища, що відбуваються в цих системах. Філософське узагальнення співвідношення у квантовій механіці призвело до ідеї імовірного характеру причинності, тому в основі статистичних закономірностей, що діють у цій галузі, немає динамічних законів. Наприклад, співвідношення невизначеностей у квантовій механіці показало незастосовність лапласовського детермінізму до руху мікрооб'єктів. Важливу роль у розвитку поняття детермінізму відіграли дослідження складних керуючих систем у галузі кібернетики, зв'язок між елементами яких не підлягає законам однозначної детермінації через їх відносну автономність, що вимагає для їх опису статистичних методів. Розпочатий відхід від механістичного детермінізму дав підставу філософам-індетерміністам говорити про крах теорії детермінізму як такої.

Навколо цієї проблеми розгорнулися і продовжують розгортатися суперечки. Деякі вчені повністю заперечують будь-яку детермінованість предметів, явищ, процесів. Проте вони стикаються з ще більшою проблемою, тому це заперечення призводить до заперечення процесу розвитку. Суб'єктивісти відкидають саму можливість наукового пояснення соціальних явищ, обґрунтовуючи це тим, що історичний розвиток виключає ймовірність однакових

співпадаючих ситуацій і, отже, унеможлиблює виведення об'єктивних закономірностей стосовно до суспільства на відміну від природи, де такі закони існують. Критичний підхід до даної позиції може бути виражений таким чином: «Той, хто приймає подібну точку зору, не може по-різному трактувати майбутнє і минуле. Оскільки все, що коли-небудь здійсниться і коли-небудь буде істинним, сьогодні вже істинно, було ним одвічно, то майбутнє точно так само здійснено, як і минуле. Тільки лише ще не настало» [8, с. 62]. Слід зазначити, що подібна точка зору також не позбавлена спірних моментів.

Згідно із твердженням І. Пригожина та І. Стенгерс у системі завжди існує ймовірність появи такої флуктуації або певної комбінації флуктуацій настільки сильних, що існуюча раніше організація не витримує і руйнується. У цей переломний момент (т.зв. точка біфуркації), на думку вчених, принципово неможливо передбачити подальший розвиток системи: чи стане стан системи хаотичним або вона перейде на новий, більш високий рівень упорядкованості, який вони називають дисипативною структурою. Так позначається новий динамічний стан матерії, що відбиває взаємодію даної системи з довкіллям і виникає при зануренні системи в сильно нерівноважні умови. Для підтримки дисипативних структур потрібно більше енергії, ніж необхідно було для підтримки тих структур, на зміну яким вони приходять [11, с. 18].

М. Моїсеев виділяє два типи механізмів протікання процесів: дарвінівський і біфуркаційний. Перший тип більш простий, розвиток процесів у ньому передбачувано. Передбачити розвиток біфуркаційних процесів, на думку Моїсеева, в принципі неможливо, до якого з безлічі можливих станів перейде система, «залежатиме від тих випадкових факторів, які будуть діяти на неї в момент, коли навантаження досягне критичного значення. Оскільки величини випадкових факторів невідомі у принципі, то ми не тільки не в змозі оцінити тенденції постбіфуркаційного розвитку, але навіть і визначити той «канал еволюції», в якому він відбуватиметься» [9, с. 7].

Проблему співвідношення випадкового і необхідного аналізував Г. Рузавін: «Розвиток системи підходить до «точки» біфуркації, флуктуації призводять до якісної зміни системи, потім, коли система пішла якимось шляхом розвитку, еволюція (розвиток) відбувається відповідно до детерміністських законів. Отже, випадкове і необхідне в такому розвитку не виключають, а доповнюють одне одного» [14, с. 72].

Суперечки з приводу детермінованості або недетермінованості предметів і явищ тривають донині. Проте вже зараз можна позначити наступну тенденцію у вирішенні цього питання, виділяючи спільний знаменник, який «полягає у прагненні відмовитися від протиставлення детермінізму і індетермінізму, трактувати їх як взаємодоповнюючі підходи або інструменти людського пізнання, показати обмеженість класичного фізичного детермінізму, зняти протиставлення необхідності та випадковості» [15, с. 145]. Діалектичний детермінізм, на відміну від інших видів детермінізму, визнає існування об'єктивної випадковості і розглядає її як форму прояву необхідності. Наступні дослідження довели існування систем, які можуть бути описані за допомогою динамічних законів, і систем, що підкоряються ймовірносно-статистичним закономірностям: «Сучасний детермінізм припускає наявність різноманітних об'єктивно існуючих форм

взаємозв'язку явищ, багато з яких виражаються у вигляді співвідношень, що не мають безпосередньо причинного характеру, тобто що прямо не містять у собі моментів породження, виробництва одного іншим» [18, с. 15]. Якщо, наприклад, стверджується, що дана система детермінована, значить, вона знаходиться на одному з етапів розвитку, а детермінуючі чинники сприяють її перетворенню.

Фундаментальні закономірності такого складного процесу, як розвиток, притаманні також найбільш складній формі руху матерії – соціальній. Суспільство, яке є відносно до неживої і живої природи якісно більш високою формою розвитку матерії, вимагає і якісно іншого типу детермінації – соціального. Розкрити особливості процесу соціальної детермінації можливо лише на основі аналізу істотної відмінності його від процесів, що відбуваються у природі, оскільки він «відрізняється від чисто енергетичних взаємодій неживої природи та інформаційно спрямованої активності живих систем своїм свідомим характером, який трансформує гру «сліпих сил природи» в усвідомлену суб'єктно-об'єктну організацію вищої форми руху матерії. Наявність свідомості ... визначає специфічність протікання детермінаційних процесів соціокультурного світу ...» [10, с. 7]. Саме наявність свідомості у носіїв соціальної форми руху уможлиблює ствердження тому, що в суспільстві поряд з матеріальною існує і ідеальна детермінація. Таким чином, соціальний детермінізм відображає як однозначні, так і ймовірнісні зміни якостей, станів систем під впливом різних чинників – як матеріальних, так і ідеальних.

Особливістю соціального детермінізму є те, що він досліджує свідому діяльність людей як суб'єкта історичного процесу. Умови розвитку об'єктивні за своєю природою, але на їх формування впливає діяльність людини, яка має можливість їх свідомої цілеспрямованої зміни. Соціальний детермінізм також дозволяє виявити соціальні механізми, які здатні спрямувати розвиток у бік прогресу, представляючи собою «... системну сукупність залежностей різного рівня, починаючи від самих глибоких детермінантів історичного процесу і аж до конкретних об'єктивних умов діяльності людей» [6, с. 49].

Дослідження детермінізму передбачає проблему виділення форм і видів детермінації. Види детермінації відрізняються один від одного залежно від природи і специфіки детермінуючих зв'язків. Форми детермінуючих зв'язків визначаються процесом реалізації даної детермінації в конкретних умовах її функціонування. У контексті обраної теми більш докладно будуть описані сутність інформаційного та технологічного аспектів соціальної детермінації.

Зміни, що відбуваються у сучасному світі стосуються, по суті, всіх сторін життя суспільства, впливають на свідомість і поведінку людей, змінюють темп і стиль життя. Науково-технічний процес ускладнює завдання управління соціальними процесами, ставить перед людством нові, безпрецедентні проблеми. У цих умовах вирішальним фактором виявляється здатність суспільства до оптимального та найбільш ефективного регулювання свого розвитку. Враховуючи вплив техніки на діяльність людини та суспільство, сучасну цивілізацію характеризують, в тому числі, і як техногенну. Цей тип цивілізації виник, коли основні принципи життєдіяльності традиційних суспільств – самозбереження і стабільність –

змінися, і на перший план суспільного розвитку вийшла «... техноспроможність до безлічі знань і винаходу нового» [5, с. 34].

Техногенна цивілізація володіла небаченою для традиційної цивілізації здатністю до прогресу, її характерною рисою була швидка зміна техніки і технології внаслідок застосування у виробництві наукових знань. Техніка являє собою «специфічний інженерний спосіб використання сил і енергій природи; невіддільна від широкого розуміння технології» [13, с. 24]. Техніка та наука стали одними із провідних детермінант розвитку суспільства. Зокрема, науково-технічний прогрес призводить до суттєвих змін у виробничій діяльності, завдяки впровадженню його досягнень розширюються можливості виробництва, створюються нові засоби і методи праці, підвищується його продуктивність. Науково-технічний прогрес впливає на світові економічні процеси, прискорюючи темпи інтернаціоналізації виробництва і формуючи потужні міжнародні підприємства, в яких створюються сприятливі умови для застосування науково-технічних досягнень.

Однак науково-технічний прогрес не зводиться лише до зростання продуктивних сил: «У технічному прогресі беруть участь три основних елементи: знання, енергія і матеріал. Від цих елементів залежить, наскільки цивілізація може панувати над природою. Знання, безумовно, є головним з них; без нього інші два елементи марні» [17, с. 40]. Соціальними наслідками технізації, насамперед, виробничих процесів є зміна процесу трудової діяльності, умов і характеру праці, тобто акцент переноситься на розумову працю, пов'язану із процесами управління. Основними стають функції, пов'язані з прийомом інформації, її переробкою, прийняттям рішень тощо. Змінюється характер управління виробництвом і суспільством у цілому. А раціоналізація і технізація процесу прийняття рішень призводять до того, що вони більш повно відповідають об'єктивним потребам суспільного розвитку.

Вплив техніки на суспільство відбувається не тільки через сферу матеріального виробництва. Значною мірою під її безпосереднім впливом перетворюються система освіти, мистецтво, культура, духовне життя суспільства і інші найважливіші соціальні сфери: «... зміна та розширення знань і технічних умінь і наступна за цим «експансія» наукової інформації і супутнього їй методу мислення, сприйняття світу в інші галузі культури», «... вплив НТП на культуру через систему соціальних інститутів» [4, с. 70]. Перетворюючи культуру, світогляд тощо, науково-технічний прогрес тим самим змінює умови індивідуального і соціального буття людини. Впливаючи на соціальний і економічний розвиток суспільства, науково-технічний прогрес, у свою чергу, детермінується певним рівнем соціального розвитку.

Однак, на даному етапі розвитку суспільства людина зможе найбільш ефективно використовувати технічну детермінацію в управлінні розвитком суспільства шляхом нейтралізації негативного впливу техносфери на природу і людину. Н. Бердяєв у своїй роботі, присвяченій проблемі відносин людини з природою і технікою, зазначає: «Потрібно не заперечувати техніку, а підпорядкувати її духу ... розвиток духовності в людині означає не відразу від природи і техніки, а оволодіння ними» [1, с. 252].

Сучасний етап науково-технічного прогресу ряд дослідників пов'язують із розвитком комп'ютерних технологій і характеризують виразом «комп'ютерна революція». Якісні зміни техніки в цілому пов'язані з такими етапами її прогресивного розвитку, коли техніка стає здатна виконувати такі функції, які до цього виконувалися людиною. На даному етапі суспільного розвитку новітні інфокомунікаційні технології здатні виконувати управлінські функції, реалізація яких пов'язана з обробкою інформації. Відбуваються зміни своєрідних соціальних програм, за якими живе і діє людина. Результатом міжкультурної взаємодії є поява гібридних форм культури, які в умовах становлення інформаційного суспільства швидко поширюються: «Ми вступаємо у світ псевдоподії, псевдоісторії, псевдокультури ... тут події, історія, культура представляють поняття, які вироблені не на основі суперечливого реального досвіду, а зроблені як артефакти на основі елементів коду і технічної маніпуляції медіуму. Саме це і ніщо інше робить всяку цінність, якою б вона не була, «доступною споживанню». Саме це поширення заміни системи координат на код визначає масове інформаційне споживання» [2, с. 164].

Під інформаційною детермінацією розуміється зміна взаємодії структурних елементів соціальної системи внаслідок отриманої інформації залежно від її якісних і кількісних характеристик. Згідно з думкою одного з провідних дослідників інформації та засновника кібернетичної теорії Н. Вінера, інформація – це позначення змісту, отриманого із зовнішнього світу у процесі нашого пристосування до нього й пристосування до нього наших почуттів.

Виникнення теорії інформації в якості наукової концепції розширило уявлення про інформацію і призвело до її універсального використання практично у всіх галузях сучасного наукового знання. Прихильники т.зв. «атрибутивної» концепції інформації вважають її невід'ємною властивістю всіх природних і соціальних систем і пов'язують її з тією чи іншою властивістю матерії, наприклад, з відображенням, структурою і т.п. «Кібернетико-семіотична» концепція ґрунтується на ідеї нерозривного зв'язку інформації з управлінням, з функціонуванням самоврядних систем та систем, що самоорганізуються. Проте останнім часом помітна тенденція синтезу цих концепцій, інтеграція окремих положень і результатів, отриманих у рамках різних підходів до інформації. Так, атрибутивна концепція не виключає можливості інтерпретації інформації як невід'ємної функціональної властивості, яка притаманна всім відбивним процесам. Прихильники кібернетико-семіотичної теорії інформації представляють її не тільки як відношення між керуючим і керованим, але і як специфічну властивість самоорганізованих і самоврядних систем. Розглядаючи інформацію з точки зору функціональної концепції, її можна визначити як активне відображення одного об'єкта в іншому, що включається у процес формування керуючих впливів.

Існує також точка зору, що під інформацією слід розуміти те, що може об'єктивуватися при її трансформації та передачі, враховуючи при цьому особливості форми матерії, на рівні якої відбувається відображення, а саме біологічні системи або соціально організовані системи. Кожен із рівнів, що має притаманну йому специфіку, накладає певний відбиток на відповідний вид інформації.

Важливим моментом у філософському розумінні інформації є розгляд інформаційних процесів як прояв співвідношення форми і змісту, єдності матеріальної і ідеальної сторін інформаційної взаємодії: матеріальні носії інформації, з одного боку, і зміст, вкладений у ці носії і доступний розумінню людини, з іншого.

Відмінністю даного типу суспільного устрою від т.зв. «доінформаційного» і одночасно важливою умовою для його виникнення є гнучке реагування на мінливі соціальні умови. Для цього необхідна наявність загальнодоступних глобальних інформаційних мереж. При інформаційному типі організації суспільства значимість людини визначається її компетентністю, умінням працювати в інформаційному просторі. В інформаційному суспільстві змінюється не тільки виробництво, але і весь устрій життя, система цінностей тощо. Порівняно з індустріальним суспільством, у суспільстві інформаційному поряд із товарами і послугами виробляються і споживаються інтелект, знання. Зростає цінність інформації у зв'язку з «... обмеженістю найважливіших ресурсів родючих земель, енергії, запасів копалин, питної води, чистого повітря і т.п. Навпаки, інформація являє собою єдиний необмежено зростаючий ресурс» [12, с. 13–14].

Висновки. Розвиток суспільства являє собою процес незворотніх спрямованих якісних змін, тому аналіз детермінант суспільного розвитку допомагає зробити цей процес більш стійким, цілеспрямованим, регульованим. Жоден з видів детермінації, розглянутий ізольовано від інших, не може дати комплексне пояснення специфіки тих процесів, які обумовлюють розвиток сучасного суспільства.

При вивченні факторів, що впливають на розвиток сучасного суспільства, потрібно виділити специфіку соціальної детермінації, тому суспільство як соціальна система є найбільш складною формою руху матерії. На відміну від природних систем, детермінація в суспільстві реалізується через діяльність людей, при цьому вона виступає як суб'єктно-об'єктні відносини.

Розглянуті аспекти детермінації сучасного суспільства – технологічний та інформаційний, дозволяють зробити висновок про становлення інформаційного суспільства, в якому, на відміну від індустріального, детермінованого зростанням промисловості, вирішальну роль відіграють інфокомунікаційні технології, які дозволяють оперативно працювати з інформацією та використовувати її як ресурс розвитку суспільства.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. Царство духа и царство Кесаря // Судьба России / Н. Бердяев. – М., 1990. – 346 с.
2. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр. – М.: Республика, 2006. – 269 с.
3. Гольбах П. Избранные произведения: В 2 т. Т.1. / П. Гольбах. – М.: Соцгиз, 1963. – 715 с.
4. Горюхов В. Введение в философию техники / В. Горюхов, В. Розин. – М.: Инфра-М, 1998. – 224 с.
5. Дилигенский Г. «Конец истории» или смена цивилизаций? / Г. Дилигенский // Вопросы философии. – 1991. – №3. – С.29–42.
6. Келле В. Соотношение детерминизма и системности в методологии социального познания / В. Келле // Вопросы философии. – 1983. – №6. – С.49–57.
7. Кузьменкова Л. Место социального детерминизма в системе категорий исторического материализма / Л. Кузьменкова // Детерминация социального познания / сборник научных трудов. – Ленинград: ЛГПИ им. Герцена, 1983. – С.83–97.
8. Лукасевич Я. О детерминизме / Я. Лукасевич // Вопросы философии. – 1995. – №5. – С.60–71.

9. Моисеев Н. Универсальный эволюционизм: (Позиция и следствия) / Н. Н. Моисеев // Вопросы философии. – 1991. – №3. – С.3–28.

10. Момдзян К. Методологическая функция исторического материализма / К. Момдзян // Общество как предмет социально-философского исследования. – М., 1987. – С.7.

11. Пригожин И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой / И. Пригожин, И. Стенгерс / пер. с англ. Ю. Данилова; общ. ред. В. Аршинова. – М.: Прогресс, 1986. – 431 с.

12. Ракитов А. Цивилизация, культура, технология и рынок / А. Ракитов // Вопросы философии. – 1992. – №5. – С.3–15.

13. Розин В. Философия техники и культурно-исторические реконструкции развития техники / В. Розин // Вопросы философии. – 1996. – №3. – С.19–28.

14. Рузавин Г. Самоорганизация и организация в развитии общества / Г. Рузавин // Вопросы философии. – 1995. – №8. – С.63–72.

15. Сокулер З. Спор о детерминизме во французской философской литературе / З. Сокулер // Вопросы философии. – 1993. – №2. – С.140–149.

16. Степин В. Эпоха перемен и сценарии будущего / В. Степин. – М.: Институт философии, 1996. – 175 с.

17. Томсон Дж. Предвидимое будущее / пер. с англ. Макаровой Н.; общ. ред. Алксеев В. – М.: Изд. иностр. лит., 1958. – 174 с.

18. Шептулин А. Система категорий диалектики / А. Шептулин. – М.: Наука, 1967. – 85 с.

References

1. Berdyayev N. Tsarstvo duha i tsarstvo Kesarya // Sudba Rossii / N. Berdyayev. – M., 1990. – 346 s.
2. Bodriyyar Zh. Obschestvo potrebleniya. Ego mify i struktury / Zh. Bodriyyar. – M.: Respublika, 2006. – 269 s.
3. Golbah P. Izbrannyye proizvedeniya: V 2 t. T.1. / P. Golbah. – M.: Sotseviz, 1963. – 715 s.
4. Gorohov V. Vvedenie v filosofiyu tehniki / V. Gorohov, V. Rozin. – M.: Infra-M, 1998. – 224 s.
5. Diligenskiy G. «Konets istorii» ili smena tsivilizatsiy? / G. Diligenskiy // Voprosy filosofii. – 1991. – №3. – S.29–42.
6. Kelle V. Sootnoshenie determinizma i sistemnosti v metodologii sotsialnogo poznaniya / V. Kelle // Voprosy filosofii. – 1983. – №6. – S.49–57.
7. Kuzmenkova L. Mesto sotsialnogo determinizma v sisteme kategoriy istoricheskogo materializma / L. Kuzmenkova // Determinatsiya sotsialnogo poznaniya / sbornik nauchnykh trudov. – Leningrad: LGPI im. Gertsena, 1983. – S.83–97.
8. Lukasevich Ya. O determinizme / Ya. Lukasevich // Voprosy filosofii. – 1995. – №5. – S.60–71.
9. Moiseev N. Universalnyy evolyutsionizm: (Pozitsiya i sledstviya) / N. N. Moiseev // Voprosy filosofii. – 1991. – №3. – S.3–28.
10. Momdzhyan K. Metodologicheskaya funktsiya istoricheskogo materializma / K. Momdzhyan // Obschestvo kak predmet sotsialno-filosofskogo issledovaniya. – M., 1987. – S.7.
11. Prigozhin I. Poryadok iz haosa: Novyy dialog cheloveka s prirodoy / I. Prigozhin, I. Stengers / per. s angl. Yu. Danilova; obsch. red. V. Arshinova. – M.: Progress, 1986. – 431 s.
12. Rakitov A. Tsivilizatsiya, kultura, tehnologiya i rynok / A. Rakitov // Voprosy filosofii. – 1992. – №5. – S.3–15.
13. Rozin V. Filosofiya tehniki i kulturno-istoricheskie rekonstruktsii razvitiya tehniki / V. Rozin // Voprosy filosofii. – 1996. – №3. – S.19–28.
14. Ruzavin G. Samoorganizatsiya i organizatsiya v razvitiy obschestva / G. Ruzavin // Voprosy filosofii. – 1995. – №8. – S.63–72.
15. Sokuler Z. Spor o determinizme vo frantsuzskoy filosofskoy literature / Z. Sokuler // Voprosy filosofii. – 1993. – №2. – S.140–149.
16. Stepin V. Epoha peremen i stsenarii buduschego / B. Stepin. – M.: Institut filosofii, 1996. – 175 s.
17. Tomson Dzh. Predvidimoe buduschee / per. s angl. Makarovoy N.; obsch. red. Alkseev V. – M.: Izd. inostr. lit., 1958. – 174 s.
18. Sheptulin A. Sistema kategoriy dialektiki / A. Sheptulin. – M.: Nauka, 1967. – 85 s.

Palchinskaja M. V., PhD, Associate Professor, Department of Philosophy, Odessa National Maritime University, doctoral student Philosophy and sociology, South Ukrainian National Pedagogical University (Ukraine, Odessa), ya.maryasha2009@yandex.ru

Specialty technical and information determination of modern society

The article analyzes the technical and informational factors that significantly affect the existing system of social relations and determine the specificity of modern society.

Purpose of the study in this work are singularities of technical and informational determination of modern society, which cause the transformation processes of the international community on a global scale.

The following methods were used in the analysis of the problem: systemic, the comparative analysis, the concrete historical, socio-cultural. The use of the above methods has allowed to build a theoretical and methodological basis of this study, to form the appropriate methodological toolkit.

As the complexity of the system of life, interdependence with the environment, the volume of socially significant information necessary for the successful functioning of society, increases dramatically. In traditional societies, the slow change of equipment and technology of a relatively small amount of information, ensure the implementation of appropriate life and passed down from generation to generation without any significant changes. With the transition to the modern stage of development, which is characterized by the increasing pace of technical and technological innovations, the amount of information required for their development and distribution, should grow exponentially. However, the enormous potential of modern technology does not solve the many problems facing man, but also creates new ones. Therefore, the analysis of such determinants of the development of society, the level of mechanization is relevant to modern philosophy.

Under the information determination means a change of the level of organization of the social system, which correlates with its information potential. Changing the system depends on the quality and quantity of information characteristics. Information determination plays an important role in social development. As society develops growing importance of the information, and the level of development is primarily determined by the level and scope of knowledge, the ability to perceive, to recycle and use them. Social information is becoming one of the leading public resources and public process control factor.

Keywords: determinism, social system, transformation, mechanization, scientific and technological progress, information.

Пальчинская М. В., кандидат философских наук, доцент, доцент кафедры философии, Одесский национальный морской университет, докторант кафедры философии и социологии, Южноукраинский национальный педагогический университет (Украина, Одесса), ya.maryasha2009@yandex.ru

Особенности техно–информационной детерминации современного общества

Анализируются технические и информационные факторы, которые существенно влияют на существующую систему общественных отношений и определяют специфику современного общества.

Целью исследования в данной работе являются особенности техно–информационной детерминации современного общества, которые обуславливают трансформационные процессы мирового сообщества в глобальном масштабе.

При анализе данной проблемы были использованы следующие методы: системный, сравнительного анализа, конкретно–исторический, социо–культурный. Применение перечисленных выше методов позволило выстроить теоретико–методологические основания данного исследования, сформировать соответствующий методологический инструментарий.

По мере усложнения жизнедеятельности системы, взаимозависимости с окружающей средой, объем социально значимой информации, необходимый для успешного функционирования социума, резко возрастает. В традиционных обществах с медленным изменением техники и технологий относительно небольшого объема информации, обеспечивает осуществление соответствующей жизнедеятельности и передается из поколения в поколение без существенных изменений. С переходом к современной стадии развития, которой характерен растущий темп технических и технологических инноваций, объем информации, необходимый для их разработки и распространения, должен расти экспоненциально. Однако огромный потенциал современной техники не только не решает многочисленные проблемы, стоящие перед человеком, но и создает новые. Поэтому анализ такой детерминанты развития общества, как уровень технизации, является актуальным для современной философии.

Под информационной детерминацией понимается изменение уровня организации социальной системы, которая коррелирует с ее информационным потенциалом. Изменение системы зависит от качественных и количественных характеристик информации. Информационная детерминация играет особую роль в социальном развитии. По мере развития общества значимость информации растет, а сам уровень развития, прежде всего, определяется уровнем и объемом знаний, умением их воспринять, переработать и использовать. Социальная информация становится одним из ведущих общественных ресурсов и фактором управления общественными процессами.

Ключевые слова: детерминизм, социальная система, трансформация, технизация, научно–технический прогресс, информация.

* * *

УДК 930(504)

Перга Т. Ю., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» (Україна, Київ), pergatiana@gmail.com

ВЛИВ ЕКОЛОГІЧНИХ КАТАСТРОФ НА КОЛЕКТИВНУ ПАМ'ЯТЬ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Глобалізація призводить до загострення екологічних проблем і збільшує їх травматичний потенціал. Це актуалізує впровадження нового підходу до дослідження проблем пам'яті – через призму травм, що заважають екологічні катастрофи. В сучасному науковому дискурсі вони не розглядаються, як джерела травматичного досвіду на противагу таким подіям, як війни, полон, насильство, Голокост. Метою статті є аналіз концептуальних засад розробки даної наукової проблеми. Розкрито наступні перспективні напрямки досліджень: концептуалізація екологічних катастроф як причин травми індивідуальної та колективної пам'яті, вплив такої травми на формування ідентичностей та їх легалізацію в публічному просторі, включаючи сучасну та майбутню екологічну політику, форми репрезентації їх травматичного досвіду. Вказано на необхідність розробки методології проведення таких досліджень.

Ключові слова: колективна пам'ять, травма, екологічна катастрофа, ідентичність, екологічна політика.

Серед глобальних викликів початку ХХІ ст. важливе місце посідають екологічні. Вченими доведено, що зміна клімату є головною причиною похолодання природних катаклізмів – повеней, ураганів, торнадо, аномальних температур в літній і зимній період. Не меншу загрозу становлять і техногенні катастрофи, негативні наслідки яких зростають пропорційно до масштабу впливу людини на довкілля (пригадаємо хоча б аварії на атомних станціях у Чорнобилі (1986 р.) та префектурі Фукусіма (2013 р.), вилив нафти у Мексиканську затоку (2010 р.)) тощо. Підкреслимо, що всі екологічні катастрофи мають не лише економічні та соціальні збитки, а і завдають психологічні і ментальні травми, залишаючи слід в індивідуальній та колективній пам'яті сотень тисяч людей.

Однак сучасний науковий дискурс не розглядає їх як події, що можуть сформувати травму пам'яті. Закордонні дослідники пріоретизують такі джерела травматичного досвіду, як насильство, війни, полон, Голокост. Центральне місце в розробках вітчизняних вчених, зокрема В. І. Огієнко, Л. Гриневича, С. В. Кульчицького., М. Обушного, Г. Касьянова та багатьох інших посідає Голодомор, який визнано історичною травмою українського народу.

Можна з певністю стверджувати, що травматичний потенціал екологічних катастроф та актуальність розробки цього напрямку сьогодні недооцінюється. Між тим, новий методологічний підхід, що ставить травму від екологічної катастрофи в центр пам'яті, відкриває перед дослідниками широкі перспективи. Він дозволяє вивчити індивідуальний та колективний досвід «проживання» таких подій, його вплив на реалізацію персональних життєвих прагнень, витоки громадської думки, ставлення до політичних еліт та урядової політики, динаміку інституційних змін щодо унеможливлення травматичної ситуації в майбутньому. Колективна пам'ять про такі події може стати важливим джерелом відтворення історичного контексту ситуацій, особливо в тоталітарних та посттоталітарних суспільствах. Вона може слугувати важливим джерелом попередження негативного впливу у випадку повторення екологічної катастрофи. Таким чином, вказане дозволить збагатити методологію дослідження національної екологічної політики.